

ט. בעניין מצות ראית פנים ומצות חגיגה

א

מצות ראיית פנים נאמרה שלש פעמים בתורה.

בפרשת משפטים (שמות כג, יז) נאמר: "שלש פעמים בשנה יראה כל זכורך אל פני האדון ה'"; בפרשת כי תשא (שמות לד, כג) נאמר: "שלש פעמים בשנה יראה כל זכורך את פני האדון ד' אלהי ישראל", ובפרשת ראה (דברים טז, טז) נאמר: "שלוש פעמים בשנה יראה כל זכורך את פני ד' אלהיך במקום אשר יבחר בחג המצות ובחג השבועות ובחג הסוכות ולא יראה את פני ד' ריקם".

חובת קרבן עולת ראייה אינה כלולה בפסוקים בפרשת משפטים ופרשת כי תשא, אלא חיובו משום שכתוב בפרשת כי תשא (שמות לד, כ): "ופטר חמור תפדה בשה ואם לא תפדה וערפתו כל בכור בניך תפדה ולא יראו פני ריקם", ואינו סמוך לפסוק "שלש פעמים בשנה יראה כל זכורך". בפרשת ראה הציווי בקרבן הוא סמוך למצוות הראייה: "ולא יראה את פני ה' ריקם". בפשטות משמע שאלו שני חיובים נפרדים: מצוות עשה ליראות לפני ה' ברגלים ומצוות לא תעשה של לא יראה פני ריקם, המחייב להביא קרבן. בהמשך דברינו נעמוד יותר על היחס בין שתי המצוות האלו.

אשר לזמן המצווה - במסכת חגיגה (דף יז ע"א) מבואר שמצוות הראייה נוהגת שבעה ימים, ושכך הדבר גם בעצרת. ומבואר שם עוד, שזמן זה של שבעה ימים הוא בגדר "תשלומים":

אמר רבי אלעזר אמר רבי אושעיא: מניין לעצרת שיש לה תשלומין כל שבעה שנאמר בחג המצות ובחג השבועות ובחג הסוכות,

מקיש חג השבועות לחג המצות: מה חג המצות יש לה תשלומין כל שבעה, אף חג השבועות יש לה תשלומין כל שבעה.

ובגמרא (דף ט ע"א) נחלקו אמוראים בגדר התשלומים, האם שבעת הימים הם תשלומין ליום ראשון או שהם תשלומין זה לזה:

רבי יוחנן אמר: תשלומין לראשון, ורבי אושעיא אמר: תשלומין זה לזה. מאי בינייהו? - אמר רבי זירא: חיגר ביום ראשון ונתפשט ביום שני איכא בינייהו. רבי יוחנן אמר: תשלומין לראשון, כיון דלא חזי בראשון - לא חזי בשני. ורבי אושעיא אמר: תשלומין זה לזה. אף על גב דלא חזי בראשון - חזי בשני.

לדעת רבי אושעיא כל יום מחייב ראיית פנים לעצמו ואינו תשלומין לראשון. לכן, אם היה חיגר ביום הראשון ונתפשט בשני, חייב מחמת היום השני. אבל לרבי יוחנן כולם תשלומין לראשון, ולכן אם היה חיגר ביום הראשון ונתפשט בשני פטור. וכתבו התוספות שם (ד"ה תשלומין) שתשלומי עצרת לכולי עלמא הם תשלומין לראשון, משום דלא מסתבר שהם תשלומין זה לזה, כיון דיום חול הוא. כפי שנוכח להלן, יש דעה החולקת וסוברת שגם לגבי עצרת לדעת רבי אושעיא כל שבעה הם תשלומין זה לזה. ולכאורה קשה להבין את גדר תשלומין בעצרת, שהרי הימים הם ימי חול, ואין יקיים בהם את מצוות ראיית הפנים. ובפרט יש להבין את גדר התשלומין בעצרת, למ"ד תשלומים זה לזה, וימי התשלומים הם המחייבים למרות שימי חול הם.

למקדש ברגל, אלא שמי שעולה למקדש ריקם עובר בלא תעשה. ולכן אם נראה בעזרה בלא קרבן קיים את העשה, ויכול לשלוח קרבן ויצא ידי חובת עולת ראיה, ואין צריך ליראות בעצמו עוד פעם. נפקא מינה מכך גם למה שדן במנחת חינוך (מצווה תפט אות ב') האם מי שבא למקדש בלילה קיים מצוות ראיה, כיון שאין זה זמן קרבן. וכן יש לדון כשחל יום ראשון של רגל בשבת האם קיים מצוות ראיה, כיון שאינו יכול להביא עולת ראיה. אם אלו שתי מצוות נפרדות, יש לומר שקיים מצוות עשה של ראיה בלא קרבן, אבל אם זו מצווה לעלות בקרבן, אם כן אין חיוב בזמן שאי אפשר להביא קרבן. כיוצא בזה חקר הגר"ח (חגיגה דף ו' ע"ב, סטנסיל) במי שבא לעזרה ולא הביא עולה, האם האיסור הוא בשב ואל תעשה במה שאינו מקריב, או שהאיסור בראיית פנים ריקם הוא עצם הביאה למקדש, ומה שמבואר ברמב"ם (הלכות חגיגה פרק א' ה"א) שלא לוקה על לא יראה פני ריקם משום שהוא לאו שאין בו מעשה, הוא משום שהאיסור נשלם רק אם לא הביא שבעת הימים. גם חקירת הגר"ח תלויה בשאלה, האם אלו שני חיובים נפרדים, או שגדר המצווה הוא חיוב אחד של ראיית פנים בעזרה עם קרבן. אם זה חיוב אחד, ניתן להבין שהאיסור הוא 'ראיית פנים ריקם', כלומר שהביאה עצמה אסורה. אבל אם אלו שני עניינים, הרי ודאי שהאיסור הוא באי הבאת קרבנותיו.

אלא שבספר המצות לרמב"ם שהובא לעיל, מוכח שיש קשר בין שתי המצוות. וכן

משמע מלשונו בהלכות חגיגה (פרק א' ה"א):

שלש מצוות עשה נצטוו ישראל בכל רגל משלש רגלים ואלו הן: הראייה שנאמר יראה

להלן נעמוד על גדר חיוב הבאת הקרבן, וכן נעיין בהבנת 'תשלומין כל שבעה' לפי השיטות השונות. לבסוף נראה כיצד מתקשרים שני העניינים, ושהבנת עניין התשלומין תלויה במידה בתפישת החיוב היסודי.

ב

כדי להבין גדר תשלומין בכלל, ובעצרת בפרט, יש להקדים ולברר את הקשר שבין חובת ראיית פנים ובין עולת ראיה: האם זו מצווה אחת שיש בה עשה של ראיית פנים בעזרה ולא של ליראות ריקם בלא קרבן, או שאלו שני חיובים נפרדים? כאמור, כאפשרות השניה משתמע בפסוקים בפרשת משפטים, שם נאמרה מצוות ראיה ללא חיוב הקרבן, וכן בפרשת כי תשא שם מופיע חיוב הקרבן שלשה פסוקים לפני מצוות ראיית הפנים. ואולם בספר המצות לרמב"ם (מצות עשה נג) משמע שזו מצווה אחת:

והמצווה הנ"ג היא שצונו להראות ברגלים והוא אמרו ית' שלש פעמים בשנה יראה כל זכורך את פני האדון יי' אלהי ישראל. וענין מצווה זו שיעלה האדם למקדש עם כל בן זכר שיהיה לו שיוכל ללכת ברגליו ויקריב קרבן עולה בעלותו. וקרבן עולה זה שיקריב בעלייתו הוא הנקרא עולת ראיה. וכבר קדם לנו אמרם שלש מצוות נצטוו ישראל ברגל חגיגה ראיה ושמחה.

ומשמע מדברי הרמב"ם שישנו חיוב אחד שיעלה אדם למקדש ויקריב קרבן.

לעומת משמעות הרמב"ם בספר המצות שזה חיוב אחד, הטורי אבן (חגיגה דף ז' ע"א

ד"ה ואין נראין ריקנין) הבין מפשט הכתובים שמצוות ראיית פנים ומצוות הקרבת עולת ראיה הם שני חיובים נפרדים. יש חיוב לעלות

כל זכורך, והחגיגה שנאמר תחוג לה' אלהיך, והשמחה שנאמר ושמחת בחגך, הראייה האמורה בתורה היא שנראה פניו בעזרה ביום טוב הראשון של חג ויביא עמו קרבן עולה בין מן העוף בין מן הבהמה, ומי שבא לעזרה ביום ראשון ולא הביא עולה לא דיו שלא עשה מצות עשה אלא עובר על לא תעשה שנאמר לא יראו פני ריכם, ואינו לוקה על לאו זה שהרי לא עשה מעשה.

הרמב"ם בהלכה זו מגדיר את המצוה: "שנראה פניו בעזרה ביום טוב הראשון של חג ויביא עמו קרבן", ומשמע שזו מצווה אחת שיש בה עשה ולא תעשה. נראה שמקור דברי הרמב"ם בגמרא (חגיגה דף ו ע"ב):

...דתניא, רבי יוסי הגלילי אומר: שלש מצות נצטוו ישראל בעלותם לרגל: ראייה, וחגיגה, ושמחה. יש בראייה שאין בשתייה, ויש בחגיגה שאין בשתייה, ויש בשמחה שאין בשתייה. יש בראייה שאין בשתייה שהראייה עולה כולה לגבוה, מה שאין כן בשתייה.

פשטות הברייתא היא שיש מצוות עשה להביא קרבן והיא מצוות ראייה שהרי אומרת הברייתא: "יש בראייה שאין בשתייה שהראייה עולה כולה לגבוה", והרי הברייתא מונה שלש מצוות עשה וראייה אחת מהן והיא עולה לגבוה, וזה כפי שכתב הרמב"ם בספר המצוות ובהלכות חגיגה שמצות ראייה ומצות הקרבן הם חיוב אחד.

כך נראה מדיוק לשון הרמב"ם, עם זאת האחרונים נחלקו בהבנת שיטתו. מחלוקתם מתיחסת לפסק הרמב"ם, שאם לא הביא את הקרבן, לא קיים את מצות ראייה. הטורי אבן (דף ז ע"א) הבין פסק זה על הדרך שביארנו לעיל,

שלא יראה פני ריכם הוא תנאי למצות ראייה, ומעכב את קיום מצוות ראיית פנים. לכן, אם לא הביא קרבן כתב הרמב"ם שלא די שלא קיים עשה, אלא גם עבר על לא תעשה. הגדרת המצווה לפי זה היא להקריב קרבן עם ראיית פנים. אם לא בא לעזרה עבר על מצות עשה, ואם בא ולא הביא עולת ראייה עבר על מצוות עשה ועל לא תעשה. ואם כן לא יראה פני ריכם הוא כמו 'לא תצא כצאת העבדים', שאינו לאו נפרד, אלא מגדיר את אופן קיום העשה.¹ המנחת חינוך (מצוות תפ"ט אות ב') מפרש אחרת: לדעתו אלו שתי מצוות נפרדות, אלא שאם עלה ריכם הרי זו מצוה הבאה בעבירה, ולכן כתב הרמב"ם שאם לא הביא קרבן עבר גם על עשה, ולא משום שזו אותה מצווה. אלא שהסבר זה תלוי בשיטות השונות האם מצוה הבאה בעבירה הוא דאורייתא או דרבנן.

ג

בספר אפיקי ים (ח"א סימן ב' אות ט') דחה את הבנת המנחת חינוך בדברי הרמב"ם, שהסבר הדין שאם לא הביא קרבן לא די שלא עשה מצוות עשה אלא גם עבר על לא תעשה הוא משום מצווה הבאה בעבירה, ולכן אינו מקיים גם ראיית פנים:

ומסתברא לי דלא שייך בכה"ג מצוה הבאה בעבירה דאין המצוה באה מחמת העבירה. רק להפך דהעבירה נולדה מקיום המצוה. ומצוה הבאה בעבירה שמענו אבל לא עבירה

1 ראה בספר המצוות לרמב"ם שורש ח' שחלק על בה"ג שמנה את לא תצא כצאת העבדים בלאוין. אלא שלרמב"ם לא תצא כצאת העבדים אינו לאו "כי זה שלילה לא אזהרה", ולעומת זה לא יראה פני ריכם לפי דברינו הוא לאו אלא שאינו נפרד מחיוב הקרבן אלא מגדיר אותו.

ואם בעלו קנו, תיובתא". וברמב"ם (הלכות יבום וחליצה פרק ו' הלכה י"א) כתב: "ויבמה שהיא אלמנה מן הנשואין ובא עליה כהן גדול לא נפטרה צרתה שאין עשה דוחה את לא תעשה ועשה והואיל ולא קנה מן התורה קנין גמור לא הותרה צרתה לזר עד שתחלוץ". ומדוע מבינה הגמרא, וכן נפסק ברמב"ם, שכיון שלא אומרים שעשה דוחה לא תעשה גם בדיעבד לא קנה, ומדוע לא נאמר שקיים את העשה ועבר על לא תעשה? אלא שהואיל ואי אפשר לקיים את המצווה אלא בעבירה הרי זה תרתי דסתרי ואין זו מצווה. ולכן גם לגבי ראיית פנים, אמנם באופן הפוך: אי אפשר לעבור על הלאו רק תוך כדי קיום מצוות ראיית פנים, ולכן אין כאן מצווה.

לפי זה יש מקום לומר כמנחת חינוך שמדובר בשתי מצוות שונות. אך כאמור, יש להוכיח מלשון הרמב"ם (הלכות חגיגה פרק א' ה"א) "הראייה האמורה בתורה היא שנראה פניו בעזרה ביום טוב הראשון של חג ויביא עמו קרבן עולה" כהבנת הטורי אבן, שחיוב הקרבן וחיוב ראיית הפנים הם עניין אחד. ויש להביא לזה גם ראייה נוספת. הרמב"ם הקדים וכתב שאם לא הביא קרבן לא קיים מצוות עשה ורק אחר כך כתב שעבר על לא תעשה: "ומי שבא לעזרה ביום ראשון ולא הביא עולה לא דיו שלא עשה מצוות עשה אלא עובר על לא תעשה שנאמר לא יראו פני ריקם". ואם משום מצווה הבאה בעבירה או משום שאין מצווה עבירה, היה צריך להקדים ולומר שלא די שעבר על לא תעשה אלא גם לא קיים את העשה. ואם הרמב"ם הקדים וכתב שלא עשה מצוות עשה משמע שחיוב הקרבן הוא תנאי והחיוב העיקרי

הבאה במצווה. דאל"כ השוחט פסח על החמץ יהי' מצווה הבאה בעבירה וזה לא שמענו ועיין בפסחים (דס"ג ע"א בתוס'). ובסוכה ד"ל ע"א) בתוס' שם.

ונראה שאכן לא שייכת כאן מצווה הבאה בעבירה, משום שאנו דנים על מצווה הבאה בעבירה רק במעשה שיש בו שני דברים נפרדים כמו טבל ואכילת מצה, אלא שהעבירה גרמה למצווה. אבל הלאו דלא יראה פני ריקם מתייחס דוקא לראיית פנים, ואי אפשר לעבור על העבירה ללא המצווה, לכן אין זו מצווה הבאה בעבירה. ואף על פי כן, ניתן להבין את מצות ראיית פנים ועולת ראייה כשני חיובים שונים, ועם זאת אין מקיימים את המצווה ללא קרבן. אבל אין זה מטעם מצווה הבאה בעבירה, אלא יש בדבר גדר אחר: לא ייתכן שאותה פעולה תהיה גם מצווה וגם עבירה, שהרי אם בא ריקם לעזרה זהו המעשה שאסרה תורה, ולכן לא יצא ידי חובת המצווה.² ואף אם אין לו קרבן, לא נאמר שיבא עשה של ראיית פנים וידחה לא תעשה שלא יראה פני ריקם, כיון שמבואר בגמרא (זבחים דף צז ע"ב) שאין עשה דוחה לא תעשה שבמקדש. דוגמא לכך, אמנם הפוכה, מצאנו בגמרא ביבמות (דף ג ע"ב) "טעמא דכתב רחמנא עליה הא לאו הכי ה"א אחות אשה מייבמת מאי טעמא דאמרינן אתי עשה ודחי לא תעשה", אלא שאין עשה דוחה לא תעשה שיש בו כרת. וכן בגמרא (יבמות דף כ ע"ב) לגבי כהן גדול באלמנה מן האירוסין, לא אומרים שיבא עשה וידחה לא תעשה משום שאפשר בחליצה. ומקשה הגמרא שם: "מיתבי

2 דומה לזה כתבו הגר"ח (סטנזיל חגיגה דף ו ע"ב) ושפת אמת (חגיגה דף ב ע"א ד"ה בתוס' ד"ה הכל חייבים).

הוא ראיית הפנים, ולכן הקדים וכתב שלא קיים עשה והוסיף שעבר על לא עשה.

אמנם לפי הבנת הטורי אבן צריך לומר שיש בעניין זה מחלוקת בין הבבלי לבין הירושלמי. התוספות ריש חגיגה, (דף ב ע"א ד"ה הכל) הביא בשם הירושלמי על המשנה הפוטרת מן הראייה חרש שוטה קטן וחיגר: "בד"א בראיית קרבן אבל בראיית פנים בעזרה הכל חייבים". ומוכח בירושלמי שמצות ראיית פנים ומצות הקרבן הם שתי מצות נפרדות שהרי יש החייבים במצוות ראיית פנים בלא קרבן. ולפי הבנת הטורי אבן ברמב"ם בודאי יש מחלוקת בין הבבלי לירושלמי.

כן יש לדון לפי הבנה זו של הטורי אבן, במה שמבואר במשנה בריש חגיגה שקטן שיכול לאחוז בידו של אביו ולעלות מירושלים להר הבית, אביו חייב להעלותו. לדעת התוספות (דף ב ע"א ד"ה איזהו) הוא מחוייב מדרבנן וצריך להביא קרבנותיו נדבה, ובסוף הדיבור כתבו התוספות שרש"י פירש שאיזהו קטן לא קאי לראיית פנים בקרבן אלא רק לראיית פנים בעזרה. ולכאורה מחלוקתם תלויה בהבנה בגדר ראיית פנים שנדונה לעיל, האם המצווה היא ראיית פנים לחוד, ויש לאו נפרד שלא יראה פנים ריקם, ואם כן מסתבר כרש"י שמשום חינוך חייבו את האב לחנך את בנו רק בראיית פנים בלא קרבן. או שנאמר שהמצווה היא לראות פנים בקרבן, ולכן צריך גם לחנך את בנו בראיית פנים וגם בקרבן וכדעת התוספות. ברמב"ם (הלכות חגיגה פרק ב' הלכה ג') כתב: "כל קטן שיכול לאחוז בידו של אביו ולעלות מירושלים להר הבית אביו חייב להעלותו ולהראות בו כדי לחנכו במצות שנאמר יראה כל זכורך", וכתב הלחם משנה שחייב להעלותו

ולחנכו הוא רק לעניין לעלות ולראות עם אביו אבל לא לעניין קרבן. אבל לפי הבנת הטורי אבן ברמב"ם שזה חיוב אחד, צריך לומר שהחיוב הוא גם בקרבן שהרי זוהי המצווה בראיית הפנים.

ד

יש לדון גם בגדרי התשלומין במצוות ראייה. לעיל הבאנו את מחלוקת רבי יוחנן ורבי אושעיא אם כולם תשלומין לראשון או תשלומים זה לזה. לדעת רבי יוחנן כולם תשלומין לראשון, ולרבי אושעיא כולם תשלומין זה לזה. אלא שבהבנת תשלומים זה לזה מצאנו שני הסברים: ברש"י (ערכין דף ב ע"ב ד"ה הניחא למאן דאמר) כתב: "בפ"ק דחגיגה (דף ט) דהא דקתני התם חוגג והולך את כל הרגל משום דכל שבעת הימים תשלומין זה לזה שני לראשון ושלישי לשני אלמא כל חד וחד חשיב באפי נפשיה דהא אית להו תשלומין ואיכא למימר דמאן דלא חזי בראשון וחזי בשני חייב". ונראה פירושו שכל יום הוא חיוב לעצמו וחשיב באפי נפשיה, ואם כן כל הימים מחייבים בראייה. וכן נראה בירושלמי (חגיגה פ"א ה"א): "א"ר יוחנן כל ז' תשלומין לראשון... ר' הושעיה אמר כל ז' חובה מה נפק מן ביניהון גר שנתגייר בשאר הימים על דעתיה דחזקיה פטור על דעתיה דר' יוחנן ודר' הושעיה חייב". אבל מרש"י בסוגיה בחגיגה (דף ט ע"ב) משמע הסבר אחר בהבנת תשלומין זה לזה ולא כמו שכתב במסכת ערכין, משום שכתב: "כולן תשלומין זה לזה - אין לך יום בהם שאין חובתו תלויה בו בעצמו למי שלא נראה בימים שלפניו, יום ראשון שהוא נראה להביא עיקר לדידיה, וימים שלאחריו תשלומין לו". ומשמע ברש"י שיום ראשון שראוי לראות בו הוא העיקר והוא

חיגר כל שבעת הימים ונתפשט ביום שמיני לכ"ע פטור מלהביא עולת ראייה. ואם כן הרי שיש יסוד תשלומים דראשון גם בחג ולכן ייתכן לומר שתשלומי שבועות נלמד מיום טוב אחרון של סוכות שהוא תשלומים דראשון לכולי עלמא.

ועל פי זה ניתן להסביר את כפל הלשון ברמב"ם פרק א' הלכה ז':

מי שלא חג ביום טוב הראשון של חג הסוכות חוגג את כל הרגל וביום טוב האחרון שהוא שמיני ואף השמיני תשלומי ראשון הוא, וכן מי שלא חג ביום חג השבועות חוגג כל שבעה ויש לו תשלומין כל ששת ימים שלאחר חג השבועות, ודבר זה מפי השמועה נאמר שחג השבועות כחג המצות לתשלומין.

למה הרמב"ם כפל את דבריו וכתב: "חוגג כל שבעה ויש לו תשלומין כל ששת ימים" והוסיף לגבי שמיני עצרת וכתב "ואף השמיני תשלומי ראשון הוא". נראה לבאר על פי הגר"ח (חידושי הגר"ח, סטנסיל, חגיגה דף ו' ע"ב) שגם למ"ד תשלומין דראשון מעיקר הדין חייב וזמן המצוה הוא שבעה ימים אלא שחובת הראיה של יום הראשון היא המחייבת כל שבעה. ועל פי זה מיישב את הרמב"ם לעניין המפריש עולות ראיותיו ומת ע"ש. ובזה מדויק לשון הרמב"ם: "חוגג כל שבעה ויש לו תשלומים כל ששה", להדגיש שזמן המצוה שבעה ימים אף שזה תשלומים דראשון. וייתכן לומר שכל זה אמור רק בשבעת ימי החג אבל יום טוב אחרון של חג הוא תשלומין ממש וכפי הבנת הטורי אבן. ולכן גם לדידן גדר תשלומי השמיני שונים מגדר שבעת הימים שהם זמן המצוה עצמה. ולכן הדגיש הרמב"ם: "אף השמיני תשלומי

המחייב, ושאר הימים הם תשלומין ליום זה, ולכן שאר הימים תשלומין זה לזה. לפירוש זה יש גדר של תשלומין גם לרבי אושעיא, אלא שכל יום יכול לחייב בפני עצמו ולכן חיגר שנתפשט בשני חייב.

והנה, מה שכתבו התוספות (דף ט ע"א ד"ה תשלומין) מסביר שתשלומי חג השבועות אינם תשלומים זה לזה, כיון דחול גמור הוא, לכאורה צריך עיון שהרי הגמרא להלן (דף יז ע"א) לומדת שיש השלמה בשבועות מפסח וסוכות, אם כן איך ייתכן שגדר השלמה בשבועות אינו כמו השלמה בפסח וסוכות, והרי אם בפסח הימים הם תשלומים זה לזה הרי גם בשבועות צריכים להיות תשלומים זה לזה ולא תשלומין לראשון? אמנם לפי דעת רש"י בחגיגה יש מקום ליישב, שלדעתו גם אם תשלומין זה לזה וכולם חובה יש בכל זאת יסוד תשלומין גם לר' אושעיא, וכולם תשלומים ליום שהיה ראוי ליראות בו. לכן ייתכן שבעצרת יש רק גדר תשלומים בימים שלאחריו אליבא דכ"ע. אבל לפי הבנת הירושלמי ורש"י בערכין שכולם חובה, איך אפשר ללמוד מפסח לשבועות בגדר תשלומין שלא קיים בשאר הרגלים?

ונראה שניתן להסביר את אופן הלימוד מפסח לשבועות, אפילו אם נאמר שבפסח וסוכות הימים הם תשלומין זה לזה וכולם חובה ובכל זאת לומר שתשלומי חג השבועות אינם תשלומים זה לזה, על פי סברת הטורי אבן. הטורי אבן כתב (חגיגה דף ח ע"א ד"ה עבר הרגל) שאפילו למ"ד כולם תשלומין זה לזה, מכל מקום ההשלמה של יום טוב אחרון של חג הוא תשלומין דראשון, כיון שהתורה חלקה את יום טוב אחרון משאר הימים, ולכן אם היה

אמינא בגמרא (דף יז ע"ב) שיש איסור מלאכה גם בימי תשלומין של עצרת.³

וייתכן ששתי הבנות אלו בתשלומי עצרת תלויות במקור הדין של תשלומין בעצרת. בסוגיה שם (דף יז ע"א) הגמרא לומדת מחג המצות: "אמר רבי אלעזר אמר רבי אושעיא: מניין לעצרת שיש לה תשלומין כל שבעה שנאמר בחג המצות ובחג השבועות ובחג הסוכות, מקיש חג השבועות לחג המצות: מה חג המצות יש לה תשלומין כל שבעה, אף חג השבועות יש לה תשלומין כל שבעה". בהמשך הסוגיה (דף יז ע"ב) ישנו לימוד אחר: "דבי רבי אליעזר בן יעקב תנא: אמר קרא וקראתם ובקצרכם איזהו חג שאתה קורא וקוצר בו - הוי אומר זה חג עצרת. אימת אילימא ביום טוב, קצירה ביום טוב מי שרי, אלא לאו לתשלומין". אם הלימוד לתשלומין הוא מההיקש לפסח וסוכות, גם ההשלמה של שבועות צריכה להיות בגדר של תשלומין זה לזה לרבי אושעיא. אבל אם הלימוד הוא כרבי אליעזר בן יעקב שלימוד התשלומים לעצרת אינו נלמד מפסח, ניתן לומר שזה גדר אחר וכולם תשלומים לראשון. אלא שבגמרא שם מבואר שצריך את שני הלימודים לתשלומי עצרת עיי"ש.

על כל פנים, נראה מהתוספות בדף יז שלדעתם גם בעצרת תשלומין זה לזה, ולדבריהם הלימוד של עצרת מחג המצות מרווח. אלא שעדיין דרך זו צריכה ביאור, שכן התוספות בדף ט הוכיחו שאין מסתבר לומר כן, כיון דחול גמור הוא. לשאלה זו נחזור להלן.

3 עיין תוספות בחגיגה (דף יז ע"ב ד"ה אלא) ובפסחים (דף נ ע"א ד"ה ד"ה מקום) בענין איסור מלאכה ביום הקרבת קרבן.

ראשון הוא", כיון שהוא יוצא מן הכלל שהוא תשלומים לאחר זמן המצוה.

עד כאן העלינו שלמרות שלדעת התוספות בדף ט תשלומי עצרת הם תשלומין לראשון לכל הדעות, עדיין ייתכן שהם נלמדים מחג המצות, שבהם סובר רבי אושעיא תשלומין זה לזה. ואולם הקושי הזה היה נפתר ממילא אילו היינו אומרים שלא כתוספות הנ"ל, אלא שגם בעצרת תשלומין זה לזה. כאפשרות זו יש לדייק מן התוספות במקום אחר. דהנה, להלן במשנה (דף יז ע"א) שנינו:

בית שמאי אומרים: מביאין שלמים ואין סומכין עליהם, אבל לא עולות. ובית הלל אומרים: מביאין שלמים ועולות וסומכין עליהם. עצרת שחל להיות בערב שבת, בית שמאי אומרים: יום טבוח אחר השבת, ובית הלל אומרים: אין יום טבוח אחר השבת. ומודים שאם חלה להיות בשבת, שיום טבוח אחר השבת.

בעצרת שחלה להיות בשבת בית הלל מודים שיום טבוח של קרבנות ראיה וחגיגה של יום טוב לאחר השבת, וכתבו התוספות (ד"ה יום טבוח): "ואע"ג דלא חזו בראשון מייתי לה בשני אפילו למ"ד תשלומין לראשון דכיון דאין העכבה רק בשביל היום כדפירשתי לעיל חזיא מיהא קרינן ביה". ומוכח שדעת התוספות שלולא הסברא שאין העכבה רק בשביל היום, היה הדבר תלוי במחלוקת אם כולם תשלומים לראשון או תשלומין זה לזה, ומשמע בתוספות שסברת רבי אושעיא שכולם תשלומים זה לזה שייכת גם בעצרת, ואף שאלו ימי חול. וזה שלא כדעת התוספות לעיל (דף ט ע"א ד"ה תשלומין). וסיוע לכך שתתכן הבנה כזו גם בעצרת, יש להביא מכך שיש הווא

ה

הגמרא בחגיגה (דף ט עמוד א) אומרת שהנפקא מינה ממחלוקת רבי יוחנן ורבי אושעיא היא במי שהיה חגגר ביום הראשון ונתפשט ביום השני. לדעת רבי יוחנן, כיון לא חזי בראשון חזי בשני, אבל לפי רבי אושעיא שכולם תשלומין זה לזה הרי חזי בשני. התוספות דנים במקרה ההפוך, שהיה פשוט בראשון וחגגר בשני, האם גם זה תלוי במחלוקת האמוראים. וז"ל שם (דף ט ע"א ד"ה כיון):

כיון דלא חזי בראשון תו לא חזי בשני, וצ"ע אם היה פשוט בראשון וחגגר בשני מי אמרינן כיון דחיובא עליה רמיא בראשון תו לא פקע מיניה אע"ג דהשתא לא חזי או דלמא כיון דתשלומין זה לזה לר' אושעיא לאו מיחייב ומיהו כיון דהשתא לאו בר חיובא הוא לא מצי מייתי ליה הואיל ואינו בביאה לא הוי בהבאה.

בהבנת הדברים נחלקו הב"ח והטורי אבן: האם ספק התוספות לגבי מי שהיה פשוט בראשון וחגגר בשני הוא אליבא דרבי יוחנן שכולם תשלומין לראשון, או שספק התוספות הוא לרבי אושעיא שכולם תשלומין זה לזה. הב"ח משנה את הגרסה בתוספות וכתב "או דלמא כיון דהשתא לאו בר חיובא הוא לא מצי מייתי ליה הואיל ואינו בביאה לא הוי בהבאה. ומיהו לרבי אושעיא כיון דתשלומין זה לזה לא מחייב". לדברי הב"ח ספק התוספות הוא למ"ד תשלומין דראשון, אבל לרבי אושעיא לא מחייב. והסבר הספק של התוספות הוא כיון דרמי עליה חיובא לא פקע, או דלמא כיון שאינו ראוי לביאה עכשיו אינו בהבאה, אבל למ"ד תשלומין זה לזה ודאי פטור. וצריך

לומר שלדעת הב"ח הפירוש בתשלומין זה לזה, לא כמו שכתב רש"י בחגיגה (דף ט ע"א) שהראשון שנראה בו הוא המחייב והשאר תשלומין, דאם כן אין הבדל לעניין ספק התוספות בין מאן דאמר תשלומין לראשון או תשלומין זה לזה. אלא צריך לומר שהב"ח הבין כפי שהבאנו מירושלמי שכולם חובה ואינם תשלומים בכלל, ומה שמביא היום הוא משום חובת אותו היום. ועל פי זה הבין הב"ח בדברי התוספות שאם כולם תשלומים זה לזה, אם היה פשוט ביום הראשון וחגגר ביום השני פטור מחובת ראיה. לכן ספק התוספות רק למ"ד תשלומין דראשון.

אבל הטורי אבן (דף ט ע"א ד"ה דל"ח) הבין את התוספות באופן אחר: ספק התוספות במי שחזי בראשון וחגגר בשני הוא למאן דאמר כולם תשלומין זה לזה,⁴ אבל למאן דאמר כולם תשלומין דראשון ודאי שאם היה פשוט בראשון וחגגר משני ואילך כיון דחיובא דרמיא עליה לא פקע. לפי הבנה זו של הטורי אבן יש להבין את הצד שלא יתחייב בראיה למאן דאמר תשלומין זה לזה, והרי התוספות עדיין לא כתבו את הסברא שכיון דהשתא הוא לאו בר חיובא לא מצי מייתי והואיל ואינו בביאה לא הוי בהבאה, ורק בסוף דבריהם כתבו שמחמת כן לא יוכל להביא. אבל קודם שהביאו סברא זו, מדוע שלא יתחייב בראיה? ונראה שהטורי אבן הבין כדעת רש"י בחגיגה, שהיום הראשון שנראה בו הוא העיקר גם למ"ד תשלומין זה לזה, והשאר תשלומין לו. ובזה גופא הסתפקו התוספות, האם למאן דאמר תשלומים זה לזה הפירוש הוא

4 וכן נראה שהבינו המהרש"א, וכן בספר ושב הכהן (סימן צג) והובא בטורי אבן בקונטרס אחרון לדף ט ע"א, ומובאים להלן.

כפירוש זה של רש"י בחגיגה, או שפירוש תשלומים זה לזה הוא שכולם חובה, ומה שמביא ביום שני אינו משום שנוצר חיוב ביום הראשון אלא משום חובת היום הזה וכרש"י בערכין, ולכן אם אינו בר הבאה ודאי שאינו יכול להביא. ובמסקנת התוספות שכיון שאינו בר ביאה אינו מחוייב, הכריעו שכיון שכל הימים הם חובה לכן צריך להיות בר הבאה.

והנה, התוספות חדשו שכל שאינו בביאה אינו בהבאה. סברא זו נאמרה בברייתא בגמרא לעיל (דף ד ע"ב) לגבי טמא "ת"ר טמא פטור מן הראייה דכתיב ובאת שמה והבאתם שמה כל שישנו בביאה ישנו בהבאה וכל שאינו בביאה אינו בהבאה". אלא שהיה מקום לחלק בין טומאה, שבעצם הוא חייב בראיה אלא שאינו יכול להכנס בעזרה ולכן אינו בר הבאה, לבין חגיר שיכול ליראות אלא שאינו חייב בכלל, ואם כן היה מקום לומר שכיון שחגיר נתחייב ביום ראשון שוב נתחייב בראיית פנים אף בהיותו חגיר. ולמסקנת התוספות שחדשו שגם בחגיר שייכת הסברא שכל שאינו בביאה אינו בהבאה, יש לדון האם במסקנתם סברא זו היא גם למאן דאמר כולם תשלומים דראשון וגם למ"ד כולם תשלומין זה לזה, או רק למאן דאמר תשלומין זה לזה. לכאורה סברא זו היא גם למאן דאמר תשלומין דראשון וצריך להיות פטור משום שאינו בר הבאה. וכן נראה מתוך דברי המהרש"א, שכתב שלמסקנת התוספות אין מחלוקת בין רבי יוחנן ורבי אושעיא במי שהיה פשוט בראשון וחגיר בשני. אבל הטורי אבן הבין שגם למסקנת התוספות, למאן דאמר תשלומין דראשון אם היה פשוט בראשון וחגיר בשני ודאי חייב. ואף שבפשט התוספות גם מהרש"א וגם טורי אבן הבינו שספק התוספות

הוא לרבי אושעיא ושל"ח, נחלקו האם סברת התוספות שפטור משום שאינו בר הבאה היא נכונה אליבא דרבי יוחנן שכולם תשלומים דראשון. ולהבנתו בתוספות הקשה הטורי אבן מהסוגיה בתחילת הפרק ששואלת "הכל לאתויי מאי? לאתויי חגיר ביום ראשון ונתפשט ביום שני. הניחא למאן דאמר כולן תשלומין זה לזה, אלא למאן דאמר כולן תשלומין דראשון הכל לאתויי מאי? לאתויי סומא באחת מעיניו", ומדוע לא אומרת הגמרא לאתויי פשוט בראשון וחגיר בשני, שזה חייב גם למ"ד כולם תשלומין דראשון. ולפי המהרש"א אין מקום לקושיה משום שלמסקנת התוספות הוא פטור לכ"ע משום שאינו בר הבאה. אלא שהטורי אבן הבין שגם למסקנת התוספות פשוט בראשון וחגיר בשני חייב למאן דאמר כולם תשלומין דראשון, ורק לפי רבי אושעיא פטור משום שאומרים שמי שאינו בביאה אינו בהבאה.

ובקונטרס אחרון בטורי אבן הביא את שו"ת ושב הכהן (סימן צד) שגם הוא סובר שמי שהיה פשוט בראשון וחגיר בשני חייב למאן דאמר כולם תשלומין דראשון. אלא שהוא הביא סברה נוספת, דלא גרע ממת. מקור דין זה הוא בגמרא בכורות (דף נא ע"ב) האומרת שיורשים חייבים להביא עולת ראייה, וכן פסק הרמב"ם בהלכות חגיגה (פרק א' ה"י): "המפריש עולת ראייתו ומת היורשין חייבין להביאה". ולכאורה, הרי סברא זו דלא גרע ממת, שייכת גם למאן דאמר כולם תשלומין זה לזה, ומדוע לא יביא מטעם זה אף אם הוא חגיר בשני אף שאינו בר הבאה? אלא שבירושלמי בחגיגה (פרק א') איתא דחיוב היורשים אינו לכולי עלמא:

ממת נכונה רק למ"ד תשלומין דראשון, ולא למ"ד תשלומין זה לזה. שהרי כבר ביארנו את מסקנת התוספות לפי הטורי אבן, שלמ"ד כולם תשלומין זה לזה פירוש הדבר הוא שכולם חובה, ולא היום הראשון הוא המחייב, ולכן אם אינו בר חיובא עכשיו פוקע חיובו ואינו צריך להביא, ואכן גרע ממת. וייתכן שלכן הבין הטורי אבן בדעת התוספות שאליבא דרבי יוחנן ודאי חייב אף שאינו בר הבאה, ורק לרבי אושעיא כתבו התוספות שאינו בר הבאה.

י

דננו עד כאן בגדרי מצוות ראייה משני צדדים: הקשר שבין ראיית פנים לעולת ראייה, והגדרת התשלומין. נראה שבצירוף שני העניינים נוכל לחזור לקושי שנשארנו בו לעיל, כיצד ניתן להבין את דעת התוספות בדף יז שגם בעצרת סובר רבי אושעיא תשלומין זה לזה, למרות שימי חול הם, וזאת בניגוד לשיטת התוספות לעיל בדף ט. ייתכן ששתי הדעות בתוספות חלוקות בשאלה, האם חובת הראייה בעזרה וחיוב של לא יראה פני ריקם הם מצוה אחת להראות בקרבן, או שאלו שני חיובים נפרדים. אם חיוב הראיה והקרבנות הם חיוב אחד, ניתן לומר שתוספות הבינו שעיקר החיוב הוא הבאת הקרבן ולכן שייך לומר שיש השלמה לקרבנות גם בימי החול שלאחר העצרת. אמנם החג הוא זה שחייב מעיקרא את הקרבן, אבל ייתכן שהחיוב הזה נמשך גם לאחר שהמחייב כבר איננו. דוגמה לדבר מצאנו בקרבנות של מחוסרי כפרה, שהמחייב שלהם הוא הצורך שהטמא ייטהר, אלא שמאחר שנוצר החיוב הוא ממשיך גם אחר כך, ולכן גם אם מת

הפריש חגיגתו ומת היורשים מהו שיביאו אותה, ר' אילא אמר יראה יראה הראוי לבוא מביא ושאינו ראוי לבוא אינו מביא. א"ר זעורה כהיא דר' יוחנן ור' יונתן תריהון אמרין כל בכור בניך תפדה אפילו לאחר מיתה, והכא לא יראו פני ריקם אפילו לאחר מיתה.

וכתב בשו"ת ושב הכהן, שרבי יוחנן לשיטתו שכולם תשלומין דראשון, וכיון שנתחייב בראשון חייבים היורשים להביא. ומוכח בירושלמי שרבי יוחנן לא סובר את הסברא שכל הראוי מביא ושאינו ראוי אינו מביא ולכן היורשים מביאים.⁵ לפי זה יש מקום לומר שדברי התוספות הם על פי הירושלמי, וכוננתם שלפי רבי אושעיא דווקא יש לפטור מטעם זה שאינו ראוי לביאה, אבל לדעת רבי יוחנן המחייב את היורשים ברור שגם החיגר בשני חייב, הואיל והיה חייב בראשון. אלא שדוחק לומר שמשום כך התוספות כתבו את הסברא שאינו בביאה רק לרבי אושעיא, משום שתוספות לא הזכירו את הירושלמי. ועוד, עיין באפיקי ים (ח"א סימן ב') שפשוט שהיורשים חייבים רק כשאביהם ראה פנים בעזרה אלא לא הביא קרבן, אבל אם לא ראה פני עזרה ודאי שאין היורשים חייבים, שהרי חיוב בעולת ראייה הוא רק אחר שנכנס לעזרה. ואם כן ודאי שאין לדמות את דין פשוט בראשון וחיגר בשאר הימים למת שהיורשים חייבים להביא.

אבל ניתן לומר שלא כשו"ת ושב הכהן, שלכולי עלמא יש חיוב על היורשים, אלא דסברא זו שהפשוט בראשון וחיגר בשני לא גרע

5 אבל בטמא משמע בירושלמי שלכולי עלמא אינו חייב משום שאינו בר הבאה, וכמו שמבואר בברייתא בבבלי.

חייבים היורשים להביא את הקרבן במקומו.⁶ ולפי זה יש לומר שגם בעצרת תשלומין זה לזה, וניתן שהדברים כפשוטם שאין כאן תשלומין כלל אלא שהתורה קצבה זמן לקיום חיוב הבאת הקרבן. אבל אם ישנו חיוב של ראיית פנים וחיוב נפרד של לא יראו פני ריקם המחייב בקרבן, ואם כן עיקר החיוב במצווה הוא ראיית הפנים⁷, או אף אם נאמר שהם חיוב אחד אך העיקר הוא ראית הפנים, בזה קשה לומר שגם בעצרת לששת הימים לאחר החג שהם ימי חול שיש מחייב של ראיית פנים. ועל כן כתבו התוספות שבעצרת לכולי עלמא תשלומין דראשון. ואם כן, המחלוקת בין שתי הדעות בתוספות בגדר התשלומים של עצרת תלויה בהבנה של הקשר שבין מצות ראית פנים ובין חובת הקרבן שנדונה בתחילת דברינו.

6 רמב"ם הלכות מחוסרי כפרה פרק א הלכה יג.

7 ועיין אפיקי ים (ח"א סימן ב') שכתב שגם למ"ד תשלומין דראשון היינו רק חובת ראיית פנים, ואם השלים וראה פנים חיוב עולת ראייה אינו מדין השלמה אלא מדין לא יראו שהביאה עכשיו מחייבת.